

Hrvatska kultura, običaji i jezik

PLODOVI MORA

Pišu: Prof. pov. Marija Saulačić i prof. italijanskog i engleskog jezika Martina Saulačić Lompar

O autorkama

Marija Saulačić rođena je u Kotoru 1954. godine gdje je završila osmogodišnju i srednju školu. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zadru u klasi prof. Stjepa Obada - povijest i ruski jezik (dvopredmetni studij). Dobila je diplomu *prof. povijesti i ruskog jezika*.

Radila je kraće vrijeme u Školskom centru Tivat, a zatim 40 godina, tj. cijeli radni vijek u Regionalnom Zavodu za zaštitu kulturnih dobara u Kotoru, odnosno Upravi za zaštitu kulturnih dobara - Kotor. Radila je na mjestu *prof. povijesti konzervator I*.

Već sedam godina izdaje zajedno sa kćerkom, suprugom, sinom dvije publikacije „*Bay of Kotor*“ u tiražu do pet hiljada primjeraka po broju, koja se besplatno dijelila turistima preko TO Kotor i TO Tivat. Publikacija je upoznavala turiste sa najvažnijim spomenicima kulture Boke kotorske i nacionalnim parkovima Crne Gore. Druga publikacija je „*Kotoranka*“ koja se bavi lokalnim temama.

O autorkama

Martina Saulačić Lompar rođena je u Kotoru 1983. godine, gdje je završila osmogodišnju i srednju školu. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zadru dvopredmetni studij i dobila diplomu profesorice italijanskog jezika i književnosti i profesorice engleskog jezika i književnosti.

Za vrijeme studija pohađala je ljetnu školu u Londonu Green Hill i privatnu školu „Bertrand Russell“ u Padovi. Dobila je stipendiju od Rotary kluba u suradnji sa Univerzitetom u Padovi i dva semestra je pratila predavanja iz italijanskog i engleskog jezika u Italiji.

Ima licencu za turističkog vodiča i radila je na dosta prevoda. Stalno je zaposlena u JU OŠ „Ivo Visin“ na Prčanju. Predsjednica je NVO „Dante Alighieri“ u Kotoru i osnivač NVO „Lingua“ u Kotoru.

Već sedam godina je glavna urednica dvije publikacije „Bay of Kotor“ u tiražu do pet hiljada primjeraka po broju, koja se besplatno dijelila turistima preko TO Kotor i TO Tivat. Publikacija je upoznavala turiste sa najvažnijim spomenicima kulture Boke kotorske i nacionalnim parkovima Crne Gore. Druga publikacija je „Kotoranka“ koja se bavi lokalnim temama.

Hrvati, u Boki kotorskoj imaju korijene koji sežu duboko u prošlost. Ti korijeni se mogu naći u dokumentima Biskupskog i Istorijskom arhivu u Kotoru. Hrvati Boke su manje više dijelili sudbinu ostalog dijela Dalmacije pune 502. god. (1420-1922) i bili su okrenuti moru, kao jedinom izvoru svojih prihoda. Prije toga u periodu od 1391. do 1420. god. Kotor je imao status slobodnog grada-države slično Dubrovniku. Veće površine zemlje za obrađivanje nisu imali, pa se nisu mogli baviti poljoprivredom i stočarstvom. Bokeljski Hrvati su se poput svojih susjeda Dubrovčana, spoznavši kako od svoje kraške, škrte zemlje ne mogu mnogo očekivati, otisnuli na more, i bavili se pomorstvom i trgovinom. Oni su se držali Plutarhove izreke „Navigare necesse est, vivere non est necesse“ („Ploviti je nužno, živjeti nije“).

Bokeljski Hrvat, pomorac, nije bio samo trgovac, on je ujedno bio i poznati prijenosnik kulture. Iz naprednih zemalja donosio je on u svoj kraj osim materijalnih dobara, i razne kulturne predmete, umjetničke slike, knjige, namještaj, odjeću i druge stvari koje su mu se svidjele.

Većinsko stanovništvo Boke kroz navedeno razdoblje su bili Hrvati i Romani i manji broj pripadnika drugih naroda, u ostalom dijelu Boke kotorske. Građani su se dijelili na bogate patricije (vlastelu) i pučane. Tokom cijele povijesti, Kotor i cijela Boka su se vješto odupirali osvajačima, bogatili se, razvijali pomorstvo, kulturu i znanost. Bokeljski pomorci, Hrvati su imali veliku flotu brodova u toku minulih stoljeća i plovili su po cijelom svijetu. Od teško stečenog novca na moru, gdje su njihovim jedrenjacima prijetile oluje, gusari i pirati, gradili su palače diljem Boke i velelepne sakralne objekte. Oni su bili i stvaraoci materijalnog i nematerijalnog kulturnog naslijeđa, koje je bilo posljedica jačanja njihove ekonomske moći. Bili su i mecene, tako da se cijela spomenička baština Boke kotorske može smatrati plodovima mora.

Da na prostoru Boke živi autohtono pučanstvo - Hrvati, govori svaki kamen. Kultura, običaji i vjera, su isti kao i u cijeloj Dalmaciji kao dijelu Hrvatske. Držeći kormilo jedrenjaka u jednoj ruci i pušku u drugoj ruci, radi odbrane od gusara i pirata, bokeljski Hrvat je plovio Mediteranom i ispisao najsvjetlije primjere junaštva i neustrašivog pomorca.

Hrvatski pučki pjesnik i pisac, fra **Andrija Kačić Miošić** (1704-1760) koji spada među najznamenitije hrvatske pisce, pjeva ovako: "Ej Kotore, gnizdo sokolovo/ na visokoj grani savijeno/, di se legu zmaji i sokoli,/koji caru puno dodijaše/ svijeno je na jeli zelenoj/, ter pokriva Boku od Kotora/kojano je **dika od R'vata** (Hrvata)/ **i viteško srce od junaka**".

Ruski grof i diplomat, **Petar Andrejević Tolstoj** (1645-1729), putovao je 1697-1699. god. Europom za potrebe ruske diplomacije Petra Velikoga. Tolstoj spominje od Pelješca do Perasta¹ Hrvate prvi put kada nabroja pripadnike različitih naroda koji žive u Veneciji. Oni su jedini Slaveni koje je ondje uočio i oni sami sebe zovu Hrvatima. "Oni od Pelješca do Perasta svi govore slavenskim jezikom, a zovu se Gervati (Hrvati) i

---

1 M.Grčević, Petar Andrejević Tolstoj i Hrvati od Pelješca O.,do Perasta-crtice o etnogenezi na jugu hrvatskoga kulturnoga prostora, Časopis Dubrovnik, 2-3/2017.

drže se rimske vjere“. Stigavši iz Dubrovnika u Perast P.A.Tolstoj zapisao je da se to mjesto nalazi u mletačkoj državi i da u njemu žive „Gervati“ (Hrvati). Kaže da su oni pomorski kapetani, astronomi i mornari, čime uspostavlja poveznicu sa zapadnim dijelom Dubrovačke republike, o kojem je pisao dok je bio na Korčuli. On govori da ima u Perastu i Srba grčke vjere, iako ondje nema grčke crkve. Smatra da su ti Srbi u mletačkoj državi nedavno izbjegli iz države turskoga sultana. Oni su vojnici i svi govore slavinskim jezikom, nose hrvatske nošnje i žene im slične hrvatskim ženama. Iz Tolstojevih napomena o Hrvatima i Srbima, može se razabrati da su Hrvati u Boki kotorskoj starosjedilački i dominirajući narodnosni element. Osim Hrvata i Srba Tolstoj kao stanovnike Boke kotorske spominje još i Crnogorce blizu Kotora i Perasta. U Perastu je odsjeo kod kapetana Vicka Bujevića na čijem je brodu boravio Julije Balović. On je 1693.god. napisao pomorski priručnik u kome svoj materinski jezik na talijanskome zove „Slavo“ i „Slavo-Ilirico“, a u riječniku tog priručnika etnonim **Slavo** prijevodi na hrvatski etnonim **Hrvat**. To je uradio zato što su Mlečani, dalmatinske Hrvate redovito zvali Slavenima (Sclavo, Schiavone), a oni sami sebe izvorno Hrvati mletačkim etnonimom izvedenim od S(c)lavi. Iz te knjige je jasno da Hrvati svoj jezik zovu ilirski i slovinski. Znači ilirski ili slovinski je u stvari Hrvatski jezik.

Kotorski vlastelin Maro Dragović u svojoj posveti Bartolu Kašiću, Dalmatinstvo smatra užom identitetskom odrednicom, a Hrvatstvo širom.

Spomenička kulturna baština Boke kotorske je ogromna. U sam grad Kotor je smješteno 60 posto pokretnog i nepokretnog spomeničkog blaga Crne Gore. Iako su bokeljski Hrvati danas u manjini (cca 7.100 st.), **velikim dijelom baštine ogromno kulturno-historijsko naslijeđe**. Na području Boke kotorske nalazi se veliki broj crkava i palača, sa izrazito kulturno- historijskim, umjetničkim i arhitektonskim vrijednostima, koje obogaćuju kulturnu baštinu cijele Crne Gore. Ploveći morima u svakoj nevolji su, uz zahvalnu molitvu, zazivali Božju zaštitu, i zaštitu Majke Božje, u čiju su čast podigli mnoštvo crkava, samostana, kapela, napisali knjiga, i darovali crkvi votivne srebrne pločice.

Crkve: U Kotoru je bilo 33 katoličke crkve. Najstarija i najznačajnija od njih je romano-gotička katedrala-bazilika sv.Tripuna iz 1166. god., i pet romaničkih crkava. To su Kolegijalna crkva sv. Marije iz 1221. god., crkva sv. Ane iz XII st., crkva sv. Mihovila s kraja XIII st., crkva sv. Pavla iz 1263. god. i crkva sv. Luke iz 1195. god. U gradu je još samostan i crkva sv. Klare iz XVII st., crkva sv. Josipa iz 1631. god. i Gospa od Počiva-

Bokeljska mornarica, autori fotografija su Andro Saulačić i Martina Saulačić Lompar

la (Gospa od Zdravlja) iz 1518. god. na brdu sv. Ivan. Neosporno je da je u gradnji tih srednjovjekovnih crkava **dominantnu ulogu odigralo romansko stanovništvo**, ali uz njih sigurno zaslužnu ulogu ima i slavensko-hrvatsko stanovništvo.

Brojne su crkve izgradili pomorci po cijeloj Boki od Bogorodičnog hrama na Prčanju, Crkve sv. Matije i sv. Stasija u Dobroti, crkve sv. Marije u Stolivu, crkve Pomoćnice kršćana (Bl.Gracija) na Mulu, crkve Gospe od Škrpjela, i sv. Jurja na dva otoka ispred Perasta, crkve sv. Nikole u Perastu, i brojne druge crkve u Tivtu i Herceg Novom. Najveći dio tih crkava su izgradili i baštine bokeljski Hrvati. U Biskupskom arhivu, biblioteci Franjevačkog samostana i arhivima ostalih mnogobrojnih crkava po cijeloj Boki sačuvano je neprocjenjivo nematerijalno kulturno blago Hrvata koje je pravo vrelo za povjesničare, etnologe, pisce i istraživače.

Palače: Na području Boke postoje 34 palače hrvatskih pomorskih obitelji, pretežno iz perioda baroka, koje su svjedoci ekonomskog blagostanja, smisla za arhitekturu i umjetnost, kao svojevrsne karakteristike ondašnjih pomorskih obitelji. Bokelji Hr-

vati su sa putovanja donosili skupocjene umjetničke predmete i njima ukrašavali svoje palače. Etnografske zbirke Pomorskog muzeja u Kotoru i ostalih muzeja u Boki, značajnim dijelom su pripadale hrvatskim obiteljima.

Književnost Boke: Korpusu hrvatske književnosti Boke nije poklonjeno dovoljno pažnje, ali je ona ušla u antologije „baroka i klasicizma“ nekih susjednih naroda. Veliki broj pjesnika i proznih pisaca kao što su Juraj Bizanti (1490-1560), Ludovik Paskalić (1500-1551), Ivan Bona Boliris (1520-1570), Jeronim Pima (XVII st.), Andrija Zmajević (XVII st.), Timotej Cizila (XVI st.); Marko Martinović (1663-1716), Vicko Zmajević (1670-1745), Julije Balović (1672-1727), Krsto Mazarović (1680-1725), Matija Zmajević (1680-1735), obogatili su književnost Boke, Crne Gore i Hrvatske. Jedan od njih Ivan Antun Nenadić (1723-1784) napisao je dvije epske pjesme od kojih je jedna bila tada slavna „Šambek satarisan sa božjom desnicom“. Taj junački spjev napisan je u čast vizteza Marka i Joza Ivanovića. Dobrotski anali zabilježili su neizbrisivim slovima mnoge slavne podvige dobrotskih pomoraca u okršajima i bitkama s opasnim gusarima. Najčuvenija je pobjeda dobrotskih vitezova nad moćnim turskim gusarima, u kojoj su učestvovala braća Ivanović kod Atene 1756. god. Na prijedlog senata mletački dužd odlikovao je Joza Ivanovića najvećim odlikovanjem Mletačke republike, imenovavši ga vitezom sv. Marka, a prije toga istom titulom 1751. god. Marka Ivanovića.

Ne možemo, a da ne spomenemo znamenite pomorce Boke: zapovjednika galije **Jereonima Bizanti** (-1571), junaka Lepantske bitke, **Marka Martinovića** (1663-1716) pomorskog kapetana i matematičara koji je podučavao 17 ruskih boljara pitomaca cara Petra Velikog; **Matiju Zmajevića** (1680-1753) ruskog admirala, **Iva Vizina** (1806-1869) koji je kao šesti pomorac oplovio svijet i mnoge druge.

Boka je imala i mnoge poznate slikare: hrvata **Lovra Marinova Dobričevića** (Kotor, -1478) koji je radio slike i poliptihe u Kotoru i Dubrovniku, hrvatskog kasnobaroknog slikara **Tripa Kokolju** (1661-1713), koji je oslikao Gospu od Škrpjela u Perastu i mnoge druge.

Ženska nošnja - Hrvatice u Boki kotorskoj su koristile tradicionalnu nošnju po predaji od XVI stoljeća. Ova se nošnja od svog postanka zvala **dobrotskom**, ali se nosila i u Kotoru, Škaljarima, na Mulu i na Prčanju. Zvala se dobrotskom jer je u tom bogatom, pomorskom mjestu najranije korištena. Ona je bila najljepša i najbogatija

u cijeloj Boki. Odatle je prenesena u Gornju Lastvu, Tivat i Donju Lastvu i poznata je po imenu **lastovska nošnja**. Nošnju su najviše izrađivale žene kod svojih kuća, krojači u Kotoru, a bogatiji pomorci su je izrađivali u Veneciji, po ukusima Dobročanki.

Najvažniji tradicionalni običaji:

Fešta sv. Tripuna sa igrom kola njemu u čast ispred katedrale u Kotoru, uz učešće Bokeljske mornarice je središnja svečanost i najprepoznatljivije tradicijsko obilježje bokeljskih Hrvata, bilo gdje se nalazili po svijetu, a pripada i svima ostalima koji se toj tradiciji pridružuju, poštuju je i održavaju, bez obzira na vjeru i naciju, što svim Bokeljima predstavlja veliku čast. Tu tradiciju na cijelom svijetu jedino još održavaju Bokelji u Hrvatskoj (Splitu 150 god.), Zagrebu (100 god.), Rijeci, Puli i Dubrovniku.

Kotorani su u IX st. točnije 13. 1. 809. god. otkupili moći sv. Tripuna od pomoraca iz Venecije koje je nevjeme zaustavilo na ulazu u Boku, na putu iz Konstantinopola (Carigrada) za Veneciju. Po tradiciji, već kod dolaska broda sa svećevim moćima u Kotor, pomorci su njemu u čast zaigrali kolo, pa se pretpostavlja da je tada u Kotoru, kao i na ostalom primorju postojala organizirana Mornarica. Taj se datum stoga uzima kao prvi pomen postojanja organizirane Mornarice u Kotoru, koja neprekidno djeluje sve do današnjih dana. Od prvog arhivskog spomena iz 1363. god. Kao "Pobožno društvo kotorskih pomoraca", preko prvog sačuvanog Statuta iz 1463. god. (Statut Bratovštine sv. Nikole mornara u Kotoru), ona je bila snažna humanitarna i vojna organizacija, ekonomski jaka i povezana uz proslavu sv. Tripuna. Od 1859. god. gubi sve svoje dotadašnje funkcije, a ostaje joj jedino do danas učešće u proslavi zaštitnika grada sv. Tripuna.

Bokeljska nošnja, autori fotografija su Andro Saulačić i Martina Saulačić Lompar

Fešta sv. Tripuna počinje 27.1. najavljuvanjem glavne svečanosti od strane “malog admirala” koji recitira lode (laude-pohvale) u čast sv. Tripunu. Taj dan je Bokeljska mornarica kroz period od preko 500. godina preuzimala izvršnu vlast u gradu (ključevi grada, zatvora, grb grada i barjaci), pravo davanja azila i pravo davanja pomilovanja, tokom tri dana prije i poslije Tripundana. Te ovlasti su ukinute padom Venecije i danas se simbolična predaja ključeva grada i zastave obavlja 21.11. na Dan oslobođenja grada 1944. god.

Fešta se nastavlja 2. 3. sa svečanom Večernjom u katedrali sv. Tripuna u Kotoru sa kađenjem moći sveca na glavnom oltaru u kojem učestvuju po šest uglednih građana katolika i također šest uglednih pravoslavaca. **To je jedinstveni običaj u cijelom svijetu.**

Na dan sv. Tripuna 3. 2. fešta počinje sa igrom kola uz prethodno traženje dozvole kolovođe i pristankom i blagoslovom biskupa (zadnjih godina u prvu nedelju iza 3. 2.). Kolo sa prepoznatljivim figurama i pratnjom Gradske glazbe igra se u čast nebeskog zaštitnika sv. Tripuna u 10.00 časova ispred katedrale. Zatim slijedi sv. misa i u 12.00 časova svečana procesija kroz grad sa moćima sv. Tripuna i ostalih svetaca, uz učešće Bokeljske mornarice, Gradske glazbe, svećanstva, vjernika i poštovalaca tog običaja.

Bokeljska mornarica na čelu sa admiralom, viceadmiralom, malim admiralom, ađutantom, kapetanima, poručnicima i mornarima za vrijeme fešte nosi svoju tradicionalnu odoru.

Fašinada - Crkva Gospe od Škrpjela, koja je izgrađena na hridi (škrpjelu) dugogodišnjim potapanjem brodova punih kamenja da bi se izgradio otok najljepše je marijansko svetište crkve u Hrvata. I dan danas, otok se održava na način, da svake godine na dan 22. 7. barke pune kamenja veslajući iz Perasta do otoka u procesiji i sa pučkim pjesmama bacaju kamenje oko otoka. Taj tradicionalni običaj se zove “**fašinada**”. Najveća zbirka zavjetnih pločica “ex voto” nalazi se na otočiću Gospe od Škrpjela i one svjedoče o višestoljetnom kršćanstvu ugrađenom u život bokeljskih Hrvata.

Zavjetni dan i gađanje kokota jedan je od tradicionalnih običaja koji se održava svake godine 15. 5. u Perastu u čast slavne pobjede malobrojnih Peraštana nad Turskom vojskom (kokot predstavlja Turčina). Jaka turska vojska napala je Perast 15. 5.

1654. god. iz pravca Risna i brojala je oko pet hiljada vojnika, na čelu sa risanskim dizdarom Mehmed agom Rizvanagićem. Peraštana je bilo „šačica“ od stotinjak hrabrih branilaca. Turcima je posebno kršćanski-katolički Perast bio trn u oku, jer su Peraštani bili moćni i na moru i na kopnu. Bili su vješti pomorci i hrabri ratnici. Peraštani su svoj veliki uspjeh u neravnopravnoj borbi pripisali zaštiti Bl. Djevice Marije, svoje pokroviteljice, čiju su sliku prenijeli prije borbe sa otočića Gospe od Škrpjela u tvrđavu sv. Križa i tražili njen zagovor kod Boga. Peraštani su tu svoju pobjedu prozvali i „Bogorodičina pobjeda“. Od tada su se zavjetovali da će svake godine proslaviti spomen na tu slavnu pobjedu svetom misom i procesijom oko grada sa Gospinom slikom. Poslije osam dana od Peraške bitke, junake je počastio svojim dolaskom grof Petar Zrinski (1621-1671), hrvatski vojvoda, vojskovođa i pjesnik. On je bio praunuk čuvenog Nikole Šubića Zrinjskog, sigetskog junaka kojega su zvali „štitom kršćanstva i strašilom Turaka“. Posjetom „**slavnom sretnom i plemenitom Perastu**“, herojima je poklonio junačku sablju koja se svakog 15. 5. nosi u procesiji mjestom.

Bokeljska noć - ili „fešta nad feštama“ po uzoru na venecijansku noć održava se svake godine krajem avgusta mjeseca. Okićene barke obilaze zaljev ispred gradske luke uz osvjetljenje reflektora, glazbu i tisuće posjetitelja koja to sve prate sa gradske rive. Tu feštu su uz Hrvate prihvatili i ostali mještani kotorskog zaljeva.

Karneval (kotorski, prčanjski, lastovski) svake godine se održava zimski karneval sa spaljivanjem glavnog krivca za „pasanu godinu“. Održava se zadnju nedelju prije katoličke korizme. Ljetni karneval održava se početkom augusta mjeseca svake godine uz učešće domaćih i stranih karnevalskih grupa. Tu feštu su uz Hrvate prihvatili i ostali mještani kotorskog zaljeva.

Običaji Hrvata u slavljenju najpoznatijih katoličkih blagdana u Boki kotorskoj su: Blagdan **sv. Tripuna** 3.2. u Kotoru; **Blažene Ozane** u Kotoru 27. 4.; blagdan **sv. Leopolda Bogdana** Mandića u Herceg Novom 12.5.; **Zavjetni dan u čast Gospe** 15. 5. u Perastu; blagdan **Velike Gospe** koji se slavi na otoku Gospe od Škrpjela u Perastu 15. 8.; **Male Gospe** na Prčanju 8. 9.; **Blaženog Gracije** 8. 11. u mjestu Muo kod Kotora **Gospe od Zdravlja** u Kotoru 21.11.

Snažna vjera bokeljskih Hrvata iznjedrila je mnoštvo Božjih ugodnika. Boka je mjesto rođenja svetog **Leopolda Bogdana Mandića**, blaženog **Gracije sa Mula**, službenice Božje **Ane Marije Marović**, bokeljskih mučenika: dva **fra Marina** iz Kotora, **Petra, Lovre i Andrije** te Boku zovu i „**Zaljevom hrvatskih svetaca**“. Nad svima bdije duh nebeskog zaštitnika **sv. Tripuna** i blažene **Ozane Kotorske** (Crnogorke iz Releza kod Cetinja), ekumenske zaštitnice Splitske metropolije u čijem je sastavu i Kotorska biskupija.

Jezik – Pored nacionalnog određenja, Hrvati u Boki imali su i drugu nacionalnu odrednicu, jezik. Za vrijeme Mletačke republike službeni jezik je bio talijanski, ali su postojali prevodioci na hrvatski jezik. U tom periodu je hrvatski živalj pored hrvatskih riječi koristio i romanizme. To se nije promijenilo ni nakon propasti Venecije, ni za vrijeme kratke okupacije Austrije, sve do Bečkog kongresa 1814. god. I za kratkotrajne okupacije Boke kotorske od strane Francuske i za vrijeme stogodišnje okupacije Austrije (kasnije Austro-Ugarske Monarhije) koja je u službenu uporabu uvela talijanski književni jezik. Romanizmi su se održali do danas. Kako je cijela Dalmacija, u koju se do 1922. god. ubrajala i Boka, od 1420. do 1797. godine bila pod vlašću Venecije, većina riječi romanskoga porijekla posuđena je iz talijanskoga odnosno mletačko-talijanskoga dijalekta. Neki romanizmi su: *abrum, balancana, borša, čakula*, čipula, *fešta, fjaka, gunj, kanavaca, kapot, kaštradina, lešo, lencuo, lincura, macola, pitura, pjaca, škatula, škoranca, štramac, takuin, tavaja* itd.

Za razvijanje tolerancije, njegovanje razumijevanja i skladan život među različitim etničkim zajednicama u Crnoj Gori kao multietničkoj i multikonfesionalnoj državi je vrlo važna uloga medija. U preporuci Parlamentarne skupštine Vijeća Europe o etničkim manjinama i medijima iz 1995. god. između ostalog stoji: “Medijsko predstavljanje sadržaja vezanih za etničke manjine ima veliki pozitivan uticaj na javno mnjenje“. Poštovanje svake etničke i vjerske zajednice, a ne isključivost i spajanje različitosti može dovesti do napretka svih. Različite etničke i vjerske zajednice su kao prsti na jednoj ruci, koje čine sklad i funkcionalnost iste. Jedni bez drugih ne možemo stvoriti skladan život na sreću i zadovoljstvo svih.